

Matekovits Mihály

Bolyai János Aradon

(emlékezések és gondolatsorok)

Egyetlen egy órát se vesztess vele, jutalmat nem hoz és megmérgezi az egész életet – írta Bolyai Farkas, az apa, a matematika tanára, Gauss egykori egyetemi társa fiának Marosvásárhelyről Aradra.

Hölgyeim és Uraim, tisztelt aradiak és vendégek, kedves Bolyai-tisztelők!

Szeretünk évfordulóiban gondolkodni, keressük a kereknek nevezett számokat az emlékezésekre. Amikor azonban Bolyai János emlékezete kerül szóba, nem szabad szabályos, egyenes, rendezett módon gondolkodni. 207 éve és 217 napja, hogy a nagy géométer Kolozsvárott megszületett, decemberben volt 179 éve, hogy aradi szolgálata véget ért, és idén, január 17-én – és ez már kerek évforduló –, hogy 150 éve Marosvásárhelyen elhunyt.

Ács Tibor könyvéből tudjuk, hogy a fiatal hadmérnök több helyőrségben teljesített katonai szolgálatot. De minden vár közül Aradon töltötte a legtöbb időt, 1826. április 10-től 1830 december 8-ig, összesen 4 év és 8 hónapot, miközben jár-kelt hivatalból Nagyváradra és Szegedre, hazament Marosvásárhelyre betegszabadságra, matematikáról beszélgetni, ordibálni apjával, családi és matézisos veszekedések szünetében hegedülni. Aradra alhadnagyként érkezett, de másfél év múlva főhadnagy lett belőle. Munkaköri feladata az aradi vár és a város katonai objektumaira vonatkozó korszerűsítési munkálatok tervezése, ezek állapotának felmérése, a karbantartási munkálatok számvetéseinek elkészítése, azok visszaigazolása. De faladata volt az aradi helyőrséghez tartozó nagyváradi és szegedi katonai épületekre vonatkozó munkálatok tervezése és a kivitelezések ellenőrzése. Azt, hogy Bolyai Jánosnak többször föl kellett keresnie az említett városok katonai objektumait, azokból az elszámolásokból tudjuk, amelyeket útiköltségként és járulékos kiadásokként az osztrák katonai bürokrácia pénzügyi igazgatósága nyilvántartott, s amelyek még most is megvannak a császári katonai levéltárban. Egyik életrajzírója, Dávid Lajos azt írja, hogy „1826-ban Bolyai János kezd meghasonlani tisztí állásával, unalmas és idegesítő lehetett előírások katonai épületek tervezése annak, aki a geometria harmadfélézer esztendő épületének új alapjain elmélkedett. Kelletlenségét előjárói hamar észrevették, mert nem tudta eltitkolni szellemi erejének erőszakolt megosztását, nem tudta szépíteni lelkiállapotát”. Ez csak addig tartott, amíg felettese Aradon Johann Wolter mérnökkari százados lett, akinek a fiatal alhadnagy azonnal átadta elbírálás végett addigi mértani kutatásainak eredményeit. Hogy ezzel a német nyelvű kézírattal mi lett, ma sem tudni pontosan. Elveszett, az íróasztalfiók nyelte el, vagy talán a jeles mérnök-százados

maga sem értette meg, s ezért a feledés fátylát borította a füzetecskére. Tény, hogy nagy kár ennek elkallódása, hiszen pontos adatokat szolgáltatna arra a kérdésre nézve, hogy a híres Bolyai-levél megírása után 3 évvel hol tartott, pontosan mivel foglalkozott, meddig jutott kutatásaiban az ifjú tudós.

Bolyai János aradi éveiről nagyon kevés a személyes jellegű adat. Életrajzírói szerint sokat bolyongott a várfalakon, de nem tudnak semmilyen kapcsolatról aradi civilekkel, kultúrkörökkel. Az aradi irodalmi-társadalmi közélet akkori legismertebb személye, Fábíán Gábor (1795–1877), akinek otthonában megfordult Arany János, Vörösmarty Mihály és Jókai Mór is, de nem találunk semmilyen utalást, hogy ismerte vagy tudott volna Bolyai hadmérnökről. Fábíán – a kor szokásának megfelelően – két alkalommal is gyűjtött előfizetőket Vörösmarty Zalán futása c. költeményének kiadására, ám e a soványka előfizetési vagy a vastagabb felkérési listán nem szerepel Bolyai János neve. Annál többet regélnek, anekdotáznak párbajairól. Egyesek szerint volt olyan nap, amikor 11, vagy mások szerint 13 tiszttel párbajozott, mindig győzött, de kérésére minden második párbaj után néhány percet hegedült (kedvenc szólószámai Paganini és Mayseder számai voltak). Emlékezéseiben írja: „*erősen, könnyen voltam sérthető, hamar rossz néven vettem valamit, azt gondolván, hogy szégyen, ha nem indulok föl rajta, amennyiben hagyom. Több ízben volt kedvetlen összejövésem s kardra hivatattam, ... én azonban senkit sem hívtam. Bajnok s velem vívott társaim azonban mind az actus előtt, mind azután a legjobb indulatot mutatták mindig hozzám*”. Másik életrajzírója röviden így jellemzi: „*a hadseregben első matematikus, első virtuóz hegedűs és első vívó is, folytonosan párbajai voltak, több közülök halálos végű, s mindig ő marad a győztes*”. Igazán azonban nem tudunk egyetlen olyan esetről sem, amely halálos végű lett volna.

Lászlóffy Aladár: Bolyai hegedűje

(Az ultimátum)

ÉN – BOLYAI,

*kinek emlékezetét áthelyezték,
párbajra hívták, elbocsájtották, lelőtték,
kiéhezgették, vallomásra kényszerítették,
deportálták, felszabadították, kitiűntették,
igazi külön életrajzot kapott és személy-
azonossággal felérő jelenlétet különböző
gyanúsán helyeslő utókorokban, miután
testi valómban áthelyezték, párbajra
hívták, elbocsájtották, lelőtték,
kiéhezgették, vallomásra kényszerítették, mert*

*ugye nem tudhatták – ÉN, BOLYAI,
felbatalmazom azt, akinek majd
emlékezetét át fogják helyezni, párbajra
bívják, elbocsájtják, lelövik, kiébeztetik,
vallomásra bírják, megkövetik és kitiintetik,
mert ugye nem tudhatják –
vallja be Ausztria császáranak, hogy
valóban veszélyes vagyok, agyafúrt, mint
a tér, ahol a legeslegjobban kiképzett
hadsereg éppen győzelmek után
ténfereg.*

Életének kutatói szerint a magányos és fellegekben járó matematikust Aradon a szerelem szele is megcsapta volna. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött irományok között található egy versike, amelyet Arad várában 1830. június 29-én írt Fanni Hény von Schönbruck kisasszony, a vár térparancsnokának leánya Bolyai János *Virágyelv* című német nyelvű emlékfüzetébe. Majtényi Erik fordításában ez így hangzik:

*Szerencse fonja arany koszorúját,
Hírnevét csillagok fonják karéjba,
Boldogítsa végül a szerelem
Legnemesebb és legszebb ajándéka.*

Bolyai János később ezt a versikét megtoldotta a sajátjával:

*Arany csokorral áldja Fortuna,
És Uránia csillagos hírnevével,
Végül ölelje át a szerelem
Legszebbik mirtusz koszorúja.*

Hogy volt-e szerelem, vagy csak egy kis idill, ez is a sok Bolyai-rejtély egyike. De az emlékezés mindenképpen Maros-parti városunkhoz köti. Tudjuk, hogy későbbi házvezetőnője két gyermekének ő az apja. De sosem volt annyi pénze, hogy a hadseregben kötelező kauciót letegye, s a nőülésről apja (aki kétszer házasodott) csak rosszakat mondott fiának.

Még egy kitörölhetetlen emlék fűzi Bolyai Jánost városunkhoz. Itt betegedett meg, állandóan magas lázzal küszködött, valószínűleg a maláriát kapta meg vagy el, hiszen többen voltak állandóan lázasak a vár beosztottai közül. Ezért saját és előjárói kérésére közel 5 évi aradi szolgálat után áthelyezték Lembergbe.

Bolyai János sokat kóborolt a vár udvarán, a falakon és az árkokban. Ott, ahol három évtized múlva az aradi tizenhármak négyét lelövik, majd odébb, a vár szomszédságában a kilencet felakasztják. Hogy itt készült-e az Appendix kézírata, itt került-e papírra a „másvilág a semmiből”, nem tudni. De biztosan sokat gondolkozott, sokat jegyzetelt, és sokat reménykedett ez alatt a közel fél évtized alatt.

Mi, aradiak, kegyelettel őrizzük emlékét, s ennek egyik megnyilvánulása, hogy 2002 óta létezik városunk és megyénk egyetlen magyar tannyelvű líceumában, a Csiky Gergelyben az a Bolyai-díj, amelyet minden évben két tanuló, egy nyolcadikos és egy tizenkettedikes végzős diák kap, aki négyéves matematikai teljesítményével a legjobb eredményt érte el.

2009. december 12-e óta a nagy matematikus emlékére állított táblák száma eggyel gazdagodott: az aradi Csiky Gergely Iskolacsoport épületének bejárata mellett városunkban hadmérnökként töltött évekre emlékezve a Bolyai János Honvéd Alapítvány táblát helyezett el. A várba még nem tehetjük az emlékezés jelképét, de optimisták vagyunk, ha az aradi vár a közeljövőben a városé lesz, az ahhoz kötődő (kellemes vagy gyászos) emlékeknek, személyeknek a tervezők méltó helyet, helyeket találnak. Köztük a várban élt és dolgozott legnagyobb hadmérnöknek, a civil tudósnak is.

Sokat lehetne még Bolyai János aradi mindennapjáról beszélni és írni, de az adatok zöme elszámolás, felirat vagy jóváhagyás az aradi, pesti és bécsi katonai parancsnokságok felé, felől. Magánéletére a zárkózottság, matematikai munkássága pedig aradi távozása után csúcsosodik ki az Appendixben, amit azonban valószínűleg itt, a várban jegyzetelt, készített kiadásra.

Magyar Lajos Bolyai Jánosnak dedikált verssoraival fejezem be rövid emlékező-tisztelő előadásom:

*Hát ennyi csak: a hegedű, a kard,
a röppentyű, mit én felkínáltam,
a lélek többet, sokkal többet is akart,
de legalább az új világot megtaláltam...*

Irodalom

Ács Tibor: *Bolyai János új arca – a hadi mérnök*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

Cselényi Béla: *Bolyai János élete*. In: Bolyai János élete és műve.

Benkő Samu: *Bolyai János vallomásai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.